



ACADEMICA
HUMANITAS

Bogdan Mincă s-a născut în 1974, la București. A făcut studii de filozofie la Universitatea din București (1992–1996); apoi, studii de filozofie și greacă veche la Universitatea din Freiburg (1996–2000), încheiate cu o teză de masterat despre interpretările lui Heidegger la presocratici, sub conducerea prof. dr. Friedrich-Wilhelm von Herrmann (ultimul asistent al lui Martin Heidegger și editorul operelor complete ale acestuia). În 2006, devine doctor în filozofie al aceleiași universități, cu o teză despre interpretările lui Heidegger la Aristotel, sub îndrumarea profesorului von Herrmann. Din 2007, este asistent la Facultatea de Filozofie a Universității din București, unde ține cursuri de fenomenologie (Heidegger), cursuri de limbă greacă veche și seminarii de filozofie greacă (presocratici, Platon, Aristotel).

Cărți: *Poesis. Zu M. Heideggers Interpretationen der aristotelischen Philosophie*, Königshausen & Neumann, Würzburg, 2006.

Traduceri (în colaborare): din Heidegger: *Parmenide* (Humanitas, 2001); *Problemele fundamentale ale fenomenologiei* (Humanitas, 2006); *Conferințe și studii* (Humanitas, în pregătire) și din Aristotel: *Protrepticul* (Humanitas, 2005).

Editări (în colaborare): Alexandru Dragomir, *Caietele timpului* (Humanitas, 2006); Alexandru Dragomir, *Semințe* (Humanitas, 2008).

Membru în redacția revistei *Studia Phaenomenologica*, publicație a Societății Române de Fenomenologie.

BOGDAN MINCĂ

SCUFUNDĂTORII
DIN DELOS

HEIDEGGER
ȘI PRIMII
FILOZOFI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Ileana Borțun
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu, Carmen Petrescu

Tipărit la Dynasty Book ProEditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MINCĂ, BOGDAN

Scufundătorii din Delos: Heidegger și primii filozofi / Bogdan Mincă. –

București: Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2776-6

14

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

Ilenei

Filozofia germană ca întreg – Leibniz, Kant, Hegel, Schopenhauer, pentru a-i numi pe cei mai mari – este forma cea mai riguroasă de *romantism* și nostalgie din câte au fost: aspirația spre cel mai bun lucru ce a existat vreodată. Nu mai ești nicăieri acasă, aspiri la un loc unde să te poți simți cumva acasă, pentru că doar acolo dorești să fii acasă: și aceasta este lumea *greacă*! Dar tocmai spre acele orizonturi s-au prăbușit toate podurile – exceptând curcubeul conceptelor! Și ele duc pretutindeni, spre toate zările unde sufletul grec și-a găsit țara și „patria“! Firește, trebuie să fii foarte ușor, foarte zvelt pentru a te strecura pe aceste poduri. Însă câtă fericire există deja în această voință de spiritualitate, aproape una de spiritualism! Cât de departe ești astfel de „acțiune și reacțiune“, de obtuzitatea mecanică a științelor naturii, de larma de iarmaroc a ideilor moderne! [...] În acest sens filozofia germană este un moment de Contrareformă, chiar de Renaștere, cel puțin voință de renaștere, voință de *a merge mai departe* în descoperirea Antichității, în dezgroparea filozofiei antice, mai ales a presocraticilor – templul cel mai adânc îngropat dintre toate templele grecești! Poate că peste câteva secole se va spune că întreaga filozofare a germanilor își are demnitatea sa autentică în faptul de a fi o recâștigare treptată a terenului antic și că orice pretenție de „originalitate“ sună jalnic și caraghios în raport cu acea dorință superioară a germanilor de a reînoda firul ce s-a rupt, legătura cu grecii, cu tipul de „om“ cel mai înzestrat până acum.

Friedrich Nietzsche¹

1. Fr. Nietzsche, *Voința de putere*, Ed. Aion, 1999, trad. de Claudiu Baci, frg. 419.

Introducere
HEIDEGGER ȘI PRIMUL ÎNCEPUT

§ 1. Scufundătorul din Delos

Se spune că Euripide, scriitorul de tragedii atenian, i-a dăruit lui Socrate, cu care era prieten, cartea lui Heraclit și că, după un timp, l-a întrebat cum i s-a părut. Acesta a dat un răspuns în doi peri, care suna cam așa: „Ceea ce am înțeles e minunat. Presupun că și ceea ce nu am înțeles e la fel de bun. Totuși, cred că e nevoie de un scufundător din Delos [pentru a explora întregul].”¹ Ce vrea să spună Socrate? S-au dat diferite explicații, cea mai frecventă fiind aceea că scufundătorii din Delos ar fi deosebit de rezistenți în plonjarea după bureți de mare. Dată fiind obscuritatea scrierii lui Heraclit, notorie încă din Antichitate, Socrate ar susține aici, printr-o metaforă, că e nevoie de un interpret excepțional pentru a scoate la iveală gândul ascuns cu grijă. În spatele acestei explicații stă ideea că Heraclit a scris intenționat într-un stil obscur și enigmatic, astfel încât gloata să nu ajungă prea repede și fără prea multă osteneală la miezul profund al gândurilor sale. Iată, însuși Socrate admite că e greu să te descurci prin hățișul cărții lui Heraclit.

1. Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, 2, 22, 4–8 (despre Socrate). Aceeași anecdotă re apare în capitolul dedicat lui Heraclit (9, 11, 9–9, 12, 7), unde Socrate spune doar că e nevoie de un scufundător din Delos ca să nu te sufoci în cartea lui Heraclit.

Alți comentatori² au mers mai departe și au stabilit o legătură întemeiată între atributul „din Delos“ (în greacă *Dēlios*, „delian“), aplicat scufundătorului, și afinitatea pe care o simțea Heraclit pentru cei doi zei Apollo și Artemis, al căror loc de naștere este chiar insula Delos. Pe lângă oracolul de la Delfi, insula Delos adăpostea cel mai important loc de cult al lui Apollo în Grecia. Iar un oracol nu vorbește niciodată pe înțelesul omului de rând, preferând să dea răspunsuri „în doi peri“ la întrebările pe care i le pun oamenii. Există chiar un fragment al lui Heraclit (nr. 93) în care acesta afirmă că „stăpânul, al cărui oracol se găsește la Delfi, nu spune lucrurile pe față, dar nici nu le ascunde cu totul, ci le dă de înțeles“. Grecii sunt de acord în a afirma că nu zeul este vinovat pentru obscuritatea vorbelor sale, ci *omul*, a cărui privire nu e în stare, în primă instanță și cel mai adesea, să străpungă întunericul care învăluie stările de fapt viitoare. Când totul iese, în cele din urmă, la lumina zilei, vorbele zeului se dovedesc a fi fost limpezi ca cristalul. Prin urmare, dacă Heraclit se exprimă obscur, el nu o face în chip intenționat, ci omul de rând, cu privirea-i scurtă și mintea mereu în grabă, este cel care nu vede ceea ce ochiul strălucitor al lui Heraclit a văzut de mult. Atunci când Socrate vorbește de un scufundător din Delos capabil să străbată adâncimile, el știe foarte bine de ce anume e nevoie pentru a-l citi pe Heraclit și – cu ironia-i obișnuită și modestia pe care o are în privința propriei (ne)științe – îi răspunde lui Euripide „în doi peri“. Scufundătorul din Delos este partea mai bună din noi, care, în ciuda inerției și slăbiciunii vederii obișnuite, reușește câteodată să vadă mai departe, deci să vadă acea parte greu de înțeles din cartea lui Heraclit și să aibă acces

2. Cf. F. Casadesús Bordoy, „Why understanding Heraclitus requires being a Delian diver?“ (www.presocratic.org) și A. Chitwood, *Death by Philosophy*, Univ. of Michigan Press, 2004, pp. 75–79.

la întreg. De fapt, apele din jurul insulei Delos sunt de o claritate orbitoare, așa cum este zeul Apollo însuși. Și totuși e nevoie de un antrenament ieșit din comun ca să plonjezi în ceea ce, pentru omul obișnuit, e întunecat și plin de mister.

Martin Heidegger nu a explicat niciodată această anecdotă despre cartea lui Heraclit, dar a deschis un orizont de interpretare care permite, credem noi, o înțelegere încă mai profundă a ce anume înseamnă un „scufundător din Delos“, a fragmentelor efesianului și, mai mult decât atât, a întregii gândiri grecești de început. Așa cum vom arăta în lucrarea de față, interpretările sale la filozofii presocratici depășesc sfera studiilor de istorie a filozofiei, pentru a primi un rol de propulsor al filozofiei actuale înspre un nou *început*.

Dacă Heidegger ar fi oferit o interpretare spuselor lui Socrate, aceasta ar fi vizat, cel mai probabil, însuși jocul dintre obscuritatea și strălucirea ce se întrepătrund aici: strălucirea zeului luminos al grecilor și, simultan, retragerea sa în ascundere și obscuritate. Iar în privința omului, strania impuritate ce-i caracterizează ochiul – un om incapabil de cele mai multe ori să privească dincolo de raza obișnuinței, dar cutremurat, arareori și subit, de abisul ce i se deschide sub picioare. Cuvântul grec ce reunește, după Heidegger, tensiunea care domnește atât în ființa zeului, cât și în cea a omului este *alētheia*, „ne-ascunderea“, „des-ascunderea“, ieșirea intruzivă în deschis din spațiul retras și îndepărtat al ascunderii. Acest cuvânt *alētheia* este, pentru Heidegger, numele sub care stă primul început al gândirii occidentale: efortul grec de a surprinde legea „a fi“-ului însuși. Întâlnirea dintre divin și om este fondatoare pentru nașterea filozofiei în Grecia. Anecdota de mai sus (la care se pot adăuga altele două, de data aceasta interpretate de Heidegger³) rezumă

3. Vezi *infra* § 6.

tensiunea dintre orizontul obișnuitului și cel al neobișnuitului, mai precis *raportul* ce domnește între cele două orizonturi și care este, într-un fel, mai originar decât ele. Căci „a fi“-ul grec – la care participă atât divinul, cât și omul – este obișnuitul traversat când și când de neobișnuit. Intruziunea acestuia în spațiul obișnuitului este chiar felul său de a fi, neobișnuitul neexistând „în sine“, undeva retras. Pe de altă parte, obișnuitul nu este el însuși decât prin contrast cu neobișnuitul ce stă la pândă în el. Iată de ce raportul lor este, el mai întâi, originar. Ochiul omenesc care surprinde cel dintâi această lege primordială a lui „a fi“ este ochiul filozofului, adică al omului în sensul plener al cuvântului. Dacă divinul este întruchiparea tensiunii dintre manifestare și retragere – tensiune care constituie chiar felul de a se desfășura al lui „a fi“ –, iar omul este spectatorul traversării obișnuitului de către *daimôn*-ul neobișnuitului, atunci raportul divinului cu gândirea este, susține Heidegger, fundamental pentru înțelegerea pe care a avut-o omul grec cu privire la sine. Iată niște teze pe care le vom prezenta și comenta pe larg în cele ce urmează.

Dar înainte de aceasta: de ce Heidegger și de ce tocmai interpretările sale la gândirea greacă (presocratică)? De ce ar fi nevoie de o lucrare dedicată analizării și comentării acestor interpretări – și, mai ales, de ce una în limba română? Pentru a răspunde pe rând la aceste întrebări: credem că opera lui Heidegger rămâne una din marile isprăvi filozofice ale secolului trecut, iar maniera sa absolut originală de a privi, pe de o parte, locul omului în lume și, pe de altă parte, rostul istoriei filozofiei de până acum este demnă să ajungă sub ochiul cititorului – cel puțin în maniera în care am învățat noi înșine să privim aceste probleme de-a lungul câtorva ani de studiu. Heidegger trece, la rândul său, drept un filozof *obscur* și dificil de înțeles în primă instanță. Întocmai ca Heraclit, ceea ce vede el pare

a fi însăși tensiunea dintre ceea ce este cel mai obișnuit și ceea ce este cel mai neobișnuit – neobișnuit căruia el îi dă un nume: *faptul de a fi* ca atare. Nimic nu este mai obișnuit pentru noi decât *lucrurile* din preajma noastră – iată de ce ne îndeletnicim cu ele de dimineață până seara. Iar când vine vorba de neobișnuit, tindem să îl concretizăm tot în lucruri: fascinante, admirabile, minunate, teribile, îngrozitoare etc. Numai că, făcând aceasta, rupem tensiunea heracliteană, abisală, ce este în vigoare între obișnuit și neobișnuit. Când Heidegger vorbește despre acel neobișnuit suprem *din* obișnuit – acel neobișnuit care este „a fi”-ul lucrurilor obișnuite –, el încearcă, tocmai, să regăsească tensiunea originală. Iată de ce a vorbi despre sensul acestui „a fi” fără a cădea în obișnuit (așadar, în limba cotidiană, dar și în limbajul tehnic al științei, care tot despre *lucruri* tratează) înseamnă a construi un text care, funciarmente, va suna... neobișnuit. Gândirea lui Heidegger *cere*, prin excelență, să fie interpretată și comentată. El însuși este un Heraclit al vremurilor noastre, așadar un om al cărui ochi interior privește în spații nu numai întunecate și greu accesibile, dar și – în vremurile moderne – în spații *uitate* și *ignorante*. Față de grecii antichi, omul modern a devenit insensibil la orice neobișnuit *din* obișnuit. Obscuritatea ce-l învăluie pe Heraclitul modern a crescut în intensitate.

Lucrarea de față reprezintă o încercare de a la o parte fal-durile acestei obscurități. În acest scop, am ales câteva volume și texte ce grupează interpretările sale la gândirea greacă, scrise cam între anii 1936 și 1956. De ce această alegere? Lămurirea preferințelor noastre ar presupune să detaliem felul în care înțelege Heidegger „istoria” și, în speță, istoria filozofiei, lucru pe care îl vom putea face abia în încheierea lucrării de față, după o pregătire îndelungată a terenului. Deocamdată, să spunem doar atât: grecii nu sunt, pentru Heidegger, doar acei primitivi

care încep „să miște“. Față de percepția obișnuită a timpului ca scurgere liniară de „acum“-uri, în care trecutul nu revine vreodată, ci cade, cel mai probabil, în uitare, ceea ce am putea numi „timpul tensional“ presupune că *începutul* – și nu doar trecutul – este momentul cel mai important și, de fapt, ineputabil pentru tot ceea ce îi urmează. Revenirea începutului se constituie în *clipe* de „neobișnuit“ ce coboară, mereu într-un alt fel și totuși în chip înrudit, în abisul insondabil al începutului. Din acest punct de vedere, grecii nu sunt ei înșiși începutul ca atare, ci clipa neobișnuită cea mai apropiată *tematic* de început. Efortul recuperator al lui Heidegger nu este unul de anticar, animat de nobile idealuri culturale și renașcentiste, ci presupune o gândire acută a începutului și a timpului *deschis* și – așa cum vom vedea –, tocmai de aceea *închis*, „revenitor“. Grecii nu pot fi reînviați, nici măcar imitați: acel *back to the Greeks!* destul de des invocat astăzi nu e o sarcină *îndeajuns* de nobilă pentru Heidegger. Dar ce altceva, mai mult, trebuie făcut? Cu o expresie heideggeriană, trebuie să gândim „mai grecește decât grecii“, așadar, să distingem în gândirea lor urmele începutului, să învățăm de la ei ce este începutul și apoi să gândim pe cont propriu acest început. Doar astfel, gândind pe cont propriu începutul, se deschide viitorul pentru omul modern. Așa cum vom vedea în ultimul paragraf al lucrării de față, dacă *primul* început (primul efort de gândire a începutului) este cel grec, modernii de astăzi au perspectiva *celuilalt* început. Motivul pentru care Heidegger nu vorbește, voluntarist și optimist, despre „un nou început“ este de găsit în tensiunea ce se află în vigoare între obișnuit și neobișnuit. În vremurile Greciei antice neobișnuitul a fost presimțit în felul cum traversa obișnuitul și își lăsa pentru om semnele trecerii sale. Dar grecii nu au gândit felul de a fi al neobișnuitului *ca atare* – mai precis, ei nu au gândit *nevoia* de obișnuit a

CUPRINS

INTRODUCERE	
HEIDEGGER ȘI PRIMUL ÎNCEPUT	9
§ 1. Scufundătorul din Delos	9
§ 2. „Ce este aceasta – filozofia?”	22
§ 3. Heidegger în insula Delos	47
CAPITOLUL 1 – Anaximandru și al său <i>Chreōn</i>	69
§ 4. Angajarea ființei (frg. 1)	69
§ 5. Timpul ființei (frg. 1)	94
CAPITOLUL 2 – Heraclit și al său <i>Logos</i>	110
§ 6. Obscuritate, ascundere, dispariție (frg. 16, 123)	110
§ 7. Unitatea în tensiune (frg. 54, 8, 51)	137
§ 8. Focul lumii și fulgerul podoabei (frg. 64, 66, 30 și 124)	151
§ 9. De la deschiderea ființei la chemarea omului (frg. 16 și 50)	171
§ 10. Chemarea tăcută și drumul fără sfârșit (frg. 50, 45 și 72)	189
§ 11. Regiunea regiunilor și simțirea omenească (frg. 108, 41, 78, 112)	219
CAPITOLUL 3 – Parmenide și a sa <i>Moirai</i>	255
§ 12. „Ce se cheamă «a gândi»?” – „Ce ne cheamă să gândim?”	255
§ 13. „Se cere” gândirea și pliul (frg. VI, v. 1)	275
§ 14. Implicarea menirii (frg. VIII, v. 34–41)	319

CONCLUZII.

PE DRUM SPRE CELĂLALT ÎNCEPUT 359

§ 15. Drumul adevărului (I):

Anaximandru, Heraclit, Parmenide 359

§ 16. Drumul adevărului (II): Platon și *idea* sa 384

§ 17. Celălalt început. Gândirea târzie a lui Heidegger

și chestiunea lui *Ereignis* 419

ANEXĂ

„Jarul fulgerătoarei clipe“ 461

LISTA FRAGMENTELOR COMENTATE 471

BIBLIOGRAFIE 477

INDEX DE TERMENI

Index de termeni români 485

Index de termeni germani 490

Index de termeni grecești 494